

ՀԱՅԱԳԻՏԱԿԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱԹԵՐԹ

ԻՋ. ՅԱՐԻ 1912

Տարեկան 15 ֆր. ոսկի — 8 րբ.:
Վեցամսեայ՝ 8 ֆր. ոսկի — 8 րբ.:
Մեկ թիւ կ'արժէ 2-50 ֆր. — 70 կ.:

ԹԻԻ 4, ԱՊՐԻՈ

ԿԵՆՍԱԳՐԱԿԱՆ

ՊՐՈՖԵՍՈՐ ԳՐ. Ա. ԽԱԼԱԹԵԱՆՑ Ի

Պրական լայն գործունեության ընդմաստը շրջանի մի մէջ երեքպատիկ շիւանդութեանց զոհ գնաց անակնկալօրէն Գր. Ա. Խալաթեանց՝ Պրոֆ. Լազարեան ծեմարանի ի Մոսկուա († ի Տփղիս Փետր. 8):

«Հանդէս Ամսօրեայ», խորապէս զգածուած, երախտագիտութեան նուիրական պարտք կը համարի իրեն իւր եռանդուն աշխատակցին ու անկեղծ քարեկամին կենաց ու զրական գործունեութեան թերստուերն զոնէ զօնէ իւր սուղ էջերուն մէջ:

Գր. Խալաթեանց ծնած Ալեքսանդրապոլ 1858ին, Մոսկուայի Համալսարանի բժշկական բաժնին կ'արձանագրուի 1870ին. երկու տարի անընդհատ կը հետեւի իւր նախասիրած մասնաճիւղի դասախօսութիւններուն. քայքայ յետոյ Պրոֆ. Էմիլի Խանդավառ յորդորներէն դրդուած կը թողու ասկիւպեան ասպարէզը եւ կը վճռէ նուիրուիլ զրական գործունեութեան. այս իսկ նպատակաւ կ'անցնի Համալսարանի պատմա — լեզուաբանական բաժնին. 1881ին աւարտած է արդէն ակադեմիական ընթացքը եւ

իրեն քննաճառ պատրաստած իւր անդրանիկ գործը՝ «Սասունցի Դաւիթ», ժողովրդական վէպին ռուսերէն թարգմանութիւնը: Այնուհետեւ Խալաթեանցի գործունէութեան վայր կը հանդիսանայ Լազարեան Ճեմարանը, ուր 1883ին արդէն կը գրաւէ հայկական գրականութեան ուսուցչապետական գալթերը: 1888ին կը նշանակուի Տետուշ Ճեմարանի. քայքայ պատուաբեր պաշտօնը չի կրնար շարունակել տկարութեան պատճառաւ, ուստի եւ 1903ին կու տայ հրաժարականը:

Հայ գրականութիւնը — ընդարձակ առմամբ — նիւթ առաւ իրեն Խալաթեանց. ուսումնասիրեց, քննադատեց ու լուսաւորեց քաղմաթիւ կարեւոր խնդիրներ. իւր ձայնը հայագիտական իրերու մէջ հեղինակութիւն դարձաւ եւ տնունը՝ պատկանելի: Ծրեք մասնաճիւղ յատկապէս մշակեց՝ Պատմութիւն, Մատենագրութիւն եւ Ազգագրութիւն:

Ա. Իրեն պատմութեան Ուսուցիչ Լազարեան Ճեմարանի՝ զգաց Խալաթեանց թէ անհրաժեշտ հարկ է լաւ ուսումնասիրել հայ պատմութեան նախնի շրջանը. պատմութիւնը հիմնական ու գիտական կազմակերպութեան վերածելու համար — որուն կը ձգտէր —

դատութեան առաջնորդութեան տակ երեւան հանեց ի մասնաւորի Խորենացոյ գաղտնի աղբիւրներն ու դիտումնաւոր խեղաթիւրումներն՝ անհունապէս ընդլայնելով Կարբիւրի սկսած հետազոտութիւններն. այս տեսակէտով յօրինուած ուսումնասիրութեանց մէջ յատկապէս անմահ պիտի մնան *Армянскіе зноу* (1896) եւ *Армянскіе Арамакеа* (1903) քննադատական հատորները, որոնց վրայ կառուցուելի հոյակապ «Հայոց Պատմութեան», նախաքրիստոնէական ուրուագիծը միայն կրցաւ տալ Հանգուցեալը:

Բ. Կրկին նկարագիր ունին Խալաթեանցի մատենագրական ուսումնասիրութիւնները. ինչպէս հին նոյնպէս նոր մատենագրութիւնը սիրեց մշակել: Մնացորդաց գրոց հնագոյն թարգմանութեան հրատարակութիւնը կը պարտինք Խալաթեանցի անխոնջ աշխատասիրութեան. այս հրատարակութեամբ թէ կարելի եղաւ Ս. Գրոց թարգմանութեան պատմութիւնը մասամբ լուսաւորել եւ թէ դասական մատենագրութիւնն ընդլայնեց իւր նեղ շրջանակը: Ոչ նուազ արդիւնաւից հանդիսացաւ նոյն-

պէտք էր նախ քննադատել պատմական աղբիւրները, այս անհրաժեշտօրէն կարեւոր խնդիրը լուծելու նպատակաւ ձեռնարկեց իսկոյն Խալաթեանց քննել Դազարայ եւ գլխաւորաբար Խորենացոյ աղբիւրները. կեղծազգային աւանդապաշտիկ դրութենէն զերծ ու անկախ՝ գաղափարական քննա-

պէս Հազարեան Ճեմարանի նշանաւոր Աւետարանին լուսատիպ հրատարակութիւնը՝ ի մէջ այլոց հայ գրի պատմութեան համար: Եւրոպայեան մէջ յատկապէս կը մատնանշէր Խալաթեանը՝ գրչագրին տարբեր ընթերցողածները, քերականական դասաւորութեանց զանազանութիւնը, նախադասութիւնները, որոնք «պակասում» են տպագրիներում», եւ գրչագրի կիտաղութիւնը, «որ ըստ երեւութիւն որոշ կանոնի է ենթարկուած», խնամաւ գործք մը, որ կը դիւրէր հայ Աւետարանի օտար քննադիրներու հետ ունեցած աղերսը: Նոր մատենագրութեան մասնակցեցաւ Հանգուցեալը հրատարակելով Գամառ Բաթիպայի երկասիրութիւններն, որոնցմէ նախապէս քաղած էր հատընտիր քանաստեղծութիւններ եւ մամուլի յանձնած 1882 եւ 1893ին:

4. Մասնաւոր մտադրութիւն դարձուցած էր Խալաթեանց ազգագրական ճիւղի հետազոտութեան, իւր արժանիքը կը կայանայ գլխաւորաբար առաջնորդական դերի մէջ: Արդէն 1887ին հրապարակ հանեց իւր «Ժողովրդ հայ ազգագրութեան եւ ազգային իրաւաբանական սովորութիւններ», (Մոսկուա) գործքը, որուն նպատակն էր քննալ հայ ազգագրի առջեւ այն ուղին, որուն վրայէն անսայթաք կարենար հասնիլ առաջադրածին. ուրախութեամբ պիտի շնչտնք թէ այս գործքն ալ հասաւ իւր ցանկացած նպատակին, «ունեցաւ իր ազդեցութիւնը ոչ միայն քանադասներէ թիւը զգալի կերպով աւելացնելով», այլ մանաւանդ նրանց աշխատութիւններին որոշ սիստեմ» եւ գիտնական դասաւորութիւն հաղորդելով», Խալաթեանցի նախածնունդութեամբ հաստատուեցաւ Էմինեան ազգագրական Ժողովածուն, որուն ուղղին ու առաջնորդն եղաւ անձնանուէր Ուսուցչապետը՝ իւր քաջալերիչ նախաքաննելովն ու հմտալից ծանօթագրութիւններովը: Անխոնջ Մագիստրոսին գրական վերջին գործքը կազմեց դժբախտաբար ազգագրական մասնամիւղի վերաքերեալ փոքրիկ յօդուած մը՝ «Յովակիմ Շուտոլէրի թղթերից»,՝ զոր քաղցր յօժարութեամբ փութացած էր առաքել «Յուշարձան՝ գրական Ժողովածուի», համար:

Գրական այսպիսի ասպարէզի մը մէջ ճեմարտութիւնը միայն սիրեց Խալաթեանց. ամէն քան քննեց ու քննադատեց այս ուղղութեամբ՝ առանց կեղծիքի, առանց կեղծ ազգասիրութեան. ունեցաւ ի հարկէ ինքն ալ տարօրինակ ենթադրութիւններ եւ հետեւաբար սխալներ ալ, քայց երբ հրապարակ ելան տակաւ նորագոյն աղբիւրներ, ուղղեց իսկոյն անհատապէս կազմած ոչ-ուղիղ գաղափարներն՝ առանց յամառ պաշտպանութեան դիմելու:

Ահա օրինակելի գործունէութիւն մը, որուն ծառայող շատ քիչեր ունեցած ենք եւ այս քիչերու մէջ կարկառուն կը մնայ Խալաթեանց անունը: Թող այս անունը միանալով Պատկանեան եւ Էմինեան անուններու, կազմէ երրորդութիւն մը՝ պատիւ Արեւելահայ գրականութեան:

Հ. Ա. ՎԱՐԴԱՆԵԱՆ

